

CHARAKTERISTIKA OSOBNÍHO VZTAHU K PŘÍRODĚ. DISERTAČNÍ PRÁCE.

Autor: Mgr. Jan Krajhanzl, Univerzita Karlova v Praze

Recenzent: Jan Činčera, Ph.D., Technická univerzita v Liberci

SOUHRNNÉ HODNOCENÍ

Práce se zabývá problematikou, která je v České republice dosud velmi málo zpracována a která je současně **velmi užitečná**, zejména ve vztahu k možným aplikacím do oblasti environmentální výchovy. Autorovi se podařilo vytvořit velmi zdařilou syntézu zahraničních pramenů. Na jejich základě pak vypracoval autorský koncept „vztahu k přírodě“ jako jedné z proměnných klíčových pro formování proenvironmentálního chování. Přestože některé dílčí aspekty je možné považovat za diskutabilní, považují práci celkově za **velmi kvalitní a doporučují jí k obhajobě**.

SILNÉ STRÁNKY PRÁCE

- **Téma práce:** zajímavé, originální, přínosné. Domnívám se, že v současné době, kdy u nás obory environmentální psychologie a environmentální výchova začínají procházet vědeckou reflexí, představuje práce významný krok k jeho přesnějšímu uchopení. Význam vidím například v evaluačním výzkumu – díky autorovi bude snazší identifikovat proměnné, o jejichž ovlivnění usilují hodnocené programy a lépe tak určit jejich případný vliv.
- **Práce s literaturou.** Mgr. Krajhanzl je jedním z mála českých autorů, jejichž práce souvisí s environmentální výchovou, který zná původní cizojazyčné zdroje a čerpá z nich ve vlastní odborné práci. Přestože autorova zdrojová základna leží (logicky vzhledem k jeho odbornému profilu) v oblasti environmentální psychologie (a používá tak některé významné zahraniční zdroje z environmentální výchovy), je v daném kontextu práce výrazně nadstandardní.
- **Jazyk.** Práce je psána odborným, ale svěžím jazykem s literárními prvky. Díky tomu je zajímavá nejenom pro vědeckou komunitu, ale může být přístupná i širší odborné veřejnosti.
- **Originalita.** Za výrazný klad považují také to, že práce vyvolává řadu diskusních připomínek. Myslím, že v kontextu domácího diskursu environmentální výchovy, ve kterém většina diskusí není dostatečně odborně podložena, je tento aspekt práce velmi cenný. Dále uvedené připomínky proto nechápu jako negativa práce, ale právě jako diskusní komentáře vyvolané zajímavým a kvalitně zpracovaným textem.

DISKUSNÍ PŘÍPOMÍNKY

- Autor se sice celou dobu zabývá vztahem k přírodě, ale **přírodu samotnou v práci nikde nedefinuje**. Lze předpokládat, že autor předpokládá určité předporozumění pojmu v obecném diskursu. To ale může být problematické. Pojem „příroda“ je pravděpodobně kulturně konstruován (což připouští i autor, když odkazuje na současné estetiky přírody – v. Štíbal) a lze očekávat, že může být interpretován různě i v naší společnosti. Autor např. na s. 84 rozlišuje mezi „přímým“ a „nepřímým“ kontaktem s přírodou, přičemž za nepřímý kontakt považuje například návštěvu zoologické zahrady. Pokud ale „příroda“ není jednoznačně definována, není takové rozlišení podloženo – pro někoho přece může výlet do přírody znamenat to samé, jako do ZOO, do městského parku, mezi zahradní domky na kraji města, na vlastní zahradě atd. *Mohl by autor pojem „příroda“, tak jak s ním pracuje v textu, přesněji definovat?*
- Autor sice zkoumá souvislosti mezi vztahem k přírodě a proenvironmentálním chováním, někdy se ale zdá, jako by mezi pojmy „příroda“ a „životní prostředí“ nedostatečně rozlišoval. Znamená například to, že NEP měří obecné postoje k životnímu prostředí to samé, jako že měří obecné postoje k přírodě? *Mohl by autor vysvětlit, jak chápe rozdíl mezi oběma pojmy?*

- Autor v úvodní části (s. 22-24) charakterizuje různé aplikace modelů proenvironmentálního chování. Je možná škoda, že nerozlišuje mezi **specifickým a nespecifickým chováním**. V kontextu environmentální výchovy a environmentální interpretace vyžaduje různé strategie, je-li cílem například odnaučit veřejnost topit PET láhvemi či rozvíjet jejich kompetence pro odpovědné spotřebitelské chování. Oba typy intervencí mají různou legitimitu a v praktické rovině mohou být uchopeny pomocí různých modelů proenvironmentálního chování (pro specifické chování například podle Ajzena, pro nespecifické podle modelu REB Hungerforda a Vokové). *Jaký je autorův názor na rozlišování mezi oběma kategoriemi modelů proenvironmentálního chování?*
- Autor ve stejné části tvrdí, že protože měnit faktory osobnosti je náročné, je vhodnější strategií soustředit se na změnu prostředí (tedy například dostupnosti kontejnerů na tříděný odpad). Ač je bezesporu vhodné nezapomenout na situační faktory (v. Hinesův et al. model), proenvironmentální chování velmi významně koreluje i s proměnnými, které autor pomíjí či nedostatečně zmiňuje. Těmi jsou například vnímané **akční dovednosti** a znalosti (v. Hungerford a Voková, Marcinkowski, Hsu a Roth ad.). Řada klasických modelů environmentální výchovy (např. IAT Hungerforda a Withera, dále viz standardy NAAEE) akcentuje právě tyto oblasti. Zdá se, že autor ve svém doporučení vychází více z doporučení pro osvětové akce, než pro formální výchovu. Současně je škoda, že autor pomíjí problematiku sociálního marketingu, která se v posledních letech často diskutuje i v souvislosti s proenvironmentálním chováním (v. např. Hamlich a Ardiová). *Jaký je autorův názor na pojetí environmentální výchovy prezentované ve standardech NAAEE, které akcentuje rozvoj výzkumných a akčních dovedností jako předpokladů proenvironmentálního chování?*
- Autorovo vymezení **environmentální senzitivity** jako vnímavosti přírody je autorské, ale hodno diskuse. Autor možná mohl podrobněji prezentovat vznik pojmu v kontextu výzkumů významné životní zkušenosti (Petersonová) a diskutovat rozdíly mezi svým pojetím a definicí pojmu jako „empatické perspektivy k životnímu prostředí“. Domnívám se, že pojetí environmentální senzitivity Petersonové, Chawlové či Marcinkowského je širší, než autorovo vymezení a vnímání přírody je jen jednou z jejich složek. Přestože souhlasím s autorem, že vymezení pojmu je poněkud vágní, kladu otázku, zda by nebylo vhodnější chápat jej spíše širše, tedy jako pojem zahrnující vztah k přírodě a životnímu prostředí a používat pro autorem prezentovanou kategorii přesnější pojem „vímavost přírody“. *Mohl by se autor k této námitce vyjádřit?*
- Důležitou proměnnou ve výzumech proenvironmentálního chování je „**odhodlanost k jednání**“ (intention to act). Autor se jí ale v práci nezabývá a zdá se mi, že jí nahrazuje pojmem „environmental awareness“. To by ale bylo sporné – např. v Tbiliské deklaraci souvisí „environmental awareness“ spíše s environmentální senzitivitou (ač se s ní přesně nekryje), tedy proměnnými, které jsou v modelu Hungerford-Voková chápány jako vstupní předpoklady pro chování (oproti tomu „intention to act“ je ve stejné modelu zařazeny mezi poslední kategorií proměnných, empowerment variables, jinde je proměnnou bezprostředně předcházející samotnému chování korigovanému situačními faktory). *Jak autor mezi oběma pojmy rozlišuje?*
- Autor řadí koncept **environmentální gramotnosti** mezi jednodimenzionální modely proenvironmentálního chování. To se mi zdá příliš odvážné. Environmentální gramotnost představuje různě interpretovaný pojem (což autor správně reflektuje). Ve většině (včetně citovaných – Dsinger, Roth, Capra) pojetí ale odkazuje na kombinaci znalostí, dovedností, postojů a chování, tedy na kombinaci proměnných. Pro alternativní pojetí environmentální gramotnosti jinak odkazují na Stablese a Bishopsa. *Mohl by autor blíže vysvětlit, proč považuje environmentální gramotnost za jednodimenzionální přístup?*
- Autor v metodologické části odkazuje na postup, kterým ověřil **validitu** definovaných kategorií vztahu k přírodě. Ač bych chtěl ocenit širší postupů, zdá se mi, že by specifikaci kategorií prospěla hlubší diskuse. Autor se odvolává na fázi validity – nebylo by ale možné najít cestu k zajištění content validity? Jednou z autorem použitých metod je například sémantická analýza časopisecké ankety různých osobností environmentální výchovy. Je možné, že pokud by se stejné osobnosti sešly u kulatého stolu, došly by k hlubší a zajímavější analýze. *Jaké další kroky ke zvýšení validity svého konceptu vztahu k přírodě by autor navrhoval udělat?*

DÍLČÍ NÁVRHY

- Na s. 131 autor oprávněně diskutuje problém slabé korelace obecných proenvironmentálních postojů a chování. Bylo by možné odkázat ještě na Junina, podle kterého má **většina obecných postojů symbolický charakter** a jejich naplňování probíhá na symbolické rovině (myslím si, že by se životní prostředí mělo chránit – tedy třídit odpad – v důsledku se utvrdím v názoru, že se chovám proenvironmentálně, ač nezměním svoje chování v jiných, důležitějších oblastech).
- Na s. 132 autor uvádí řadu nástrojů na měření environmentálních postojů. Bylo by možné **doplnit ještě další** – např. CAIES, MSLS a další. NEP, který autor rozebírá, má více variant (např. pěti položkovou, dvanácti položkovou). Pokud autor považuje tento nástroj za důležitý a upozorňuje (oprávněně) na jeho slabiny, možná by je mohl navzájem porovnat.

ZÁVĚR

Konstatuji, že autor splnil požadavky kladené na tento typ prací a **doporučuji ji k obhajobě.**

V Liberci, dne 25.10.2010

PhDr. Jan Činčera, Ph.D.